

Tot in de puntjes ... Een podcast over de geschiedenis van onze leestekens

Aflevering 2: De tekenjjes van de monniken uit de Karolingische tijd

<https://anchor.fm/tot-in-de-puntjes-ooms/episodes/2--De-tekenjjes-van-de-monniken-uit-de-Karolingische-tijd-e1deu83>

De middeleeuwse monniken waren eerder zuinig met leestekens. Ze gebruikten een aangepaste versie van het Oud-Griekse puntjessysteem, tot de monnik Alcuinis in opdracht van Karel de Grote een nieuw lettertype ontwierp. Ter herinnering voor wie het nodig heeft: we zitten in de achtste eeuw. Alcuinis baseerde zich hiervoor op het schrift van Ierse en Schotse monniken. Die hingen hun letters wat meer aaneen en zetten spaties tussen de woorden. Alcuinis nam dat over en maakte een onderscheid tussen hoofdletters en kleine letters. Karel was zo in de wolken (of dat nemen we toch aan) dat hij dat schrift verplicht maakte in zijn rijk. De Karolingische minuskel was geboren.

Maar wat heeft dat te maken met onze leestekens? Wel: heel veel. Doordat de letters kleiner werden en aan elkaar geschreven werden, waren de leestekenpuntjes niet meer zo zichtbaar. Dat systeem maakte dus plaats voor een ander type leestekens: een combinatie van punten en modulatie tekens. Modulatie tekens zijn tekenjjes die oorspronkelijk afkomstig zijn uit de muziek en daar ook vandaag nog gebruikt worden. Ze geven of de intonatie bijvoorbeeld moet stijgen of dalen. De middeleeuwse combinaties van punten en modulatie tekens heten *positurae*.

Er waren verschillende systemen in gebruik, maar de volgende vier *positurae* vinden we in heel wat teksten in heel Europa terug:

- de *punctus versus*: een punt met een haakje eronder. Hij lijkt niet alleen qua vorm op onze puntkomma, maar ook qua functie: de *punctus versus* geeft aan dat de intonatie moet dalen en dat er een langere pauze volgt.
- de *punctus interrogativus*: is een lage punt met een krulletje erboven. Dat krulletje betekent dat de intonatie een beetje omhoog moet, alsof je een vraag stelt. Het is inderdaad de voorloper van het vraagteken.
- de *punctus elevatus*: is een omgekeerde puntkomma: een punt met een komma erboven. De *punctus elevatus* geeft aan dat de intonatie moet stijgen en dat de zin daarna doorloopt. Hij is de voorloper van onze dubbele punt.
- Ten slotte is er de *punctus flexus*: een punt met een vishaakje erboven dat naar rechts wijst. Dat teken geeft een kleine pauze aan. Het teken zelf is intussen verdwenen, maar je

kunt het beschouwen als de voorloper van onze komma. In de twaalfde eeuw vervangt de Italiaanse geleerde Boncompagno da Signa die punctus flexus door de schuine streep, die daarna overal in gebruik komt. De schuine streep als komma zal nog enkele eeuwen in gebruik blijven.

Kort samengevat: Door Karel de Grote en zijn minuskel gaan de monniken woorden aaneen schrijven, spaties toevoegen en hoofdletters gebruiken. De puntjes uit het oude leestekensysteem vallen niet meer op en de monniken vervangen ze door een combinatie van puntjes en modulatie tekens. Die leestekens of positurae zijn qua vorm de eerste voorouders van onze moderne leestekens.

Zo, tot hier ons historische uitstapje in de wereld van de monniken. Volgende keer ontdekken we welke invloed de belangrijkste technologische vernieuwing van de vijftiende eeuw had op de leestekens. De boekdrukkunst.